

5–7 YOSHDAGI BOLALARNING AQLIY RIVOJLANISH DARAJASINI ANIQLASH

Donakulova Maftuna

26-DMTT Jomboy tuman

Direktori

Annotatsiya: Ushbu maqolada 5–7 yoshdagi bolalarning aqliy rivojlanish darajasini aniqlashning psixologik-pedagogik asoslari, o'lov usullari va ularning o'ziga xos xususiyatlari tahlil etilgan. Maqolada bolalarning tafakkur, xotira, e'tibor, nutq va ijodiy fikrlash jarayonlarini aniqlashda qo'llaniladigan metodlar, shuningdek, aqliy rivojlanishga ta'sir etuvchi omillar yoritilgan.

Kalit so'zlar: aqliy rivojlanish, tafakkur, idrok, xotira, muloqot, intellektual o'sish.

Kirish

Maktabgacha ta'lim davri — bolaning shaxsiyati, tafakkuri va aqliy salohiyati shakllanadigan eng muhim bosqichdir. Ayniqsa, 5–7 yosh oralig'i bolaning atrofdagi hodisalarni idrok etish, mantiqiy bog'lanishlarni tushunish, sabab-oqibat munosabatlarini ajrata olish qobiliyatlari jadallashadigan davrdir. Shu bois, ushbu yoshdagi bolalarda aqliy rivojlanish darajasini aniqlash va uni to'g'ri yo'naltirish tarbiyachilar, psixologlar hamda ota-onalar uchun dolzarb masaladir.

Asosiy qism

Bugungi kunda ta'lim tizimida eng muhim yo'nalishlardan biri — bolalarning individual psixologik rivojlanish darajasini erta aniqlash va unga mos ta'lim-tarbiya yondashuvini ishlab chiqishdir. Shu ma'noda, 5–7 yoshdagi bolalarning aqliy rivojlanish darajasini aniqlash masalasi zamonaviy pedagogika va psixologiya fanida dolzarb hisoblanadi.

Hozirgi globallashuv va raqamli ta'lim sharoitida bolalarning fikrlash, eslab qolish, mantiqiy bog'lanishlarni aniqlash va muammoli vaziyatlarni hal etish qobiliyatlarini erta bosqichda o'rganish, ularning intellektual salohiyatini baholash muhim ahamiyatga ega. Chunki 5–7 yosh davrida bolaning kognitiv (aqliy) jarayonlari eng faol rivojlanadi — bu davrni J. Piaget “konkret operatsiyalar bosqichi” deb ataydi, unda bola hodisalarni tahlil qilish va ularni mantiqan bog'lashni o'rganadi (Piaget, 1969)

Shuningdek, rus olimi L.S. Vygotskiy ta'kidlaganidek, bolaning aqliy rivoji ijtimoiy muhit va kattalar bilan muloqot jarayonida shakllanadi. Shu sababli, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tarbiyachi va psixologlarning hamkorlikda har bir bolaning tafakkur darajasini muntazam tahlil etib borishi — “yaqin rivojlanish zonasi”ni aniqlash uchun zarurdir (Vygotskiy, 1999).

O'zbekiston Respublikasining “Maktabgacha ta'lim to'g'risida”gi Qonunida (2020-yil) ham ta'kidlanishicha, bolalarning intellektual va ijodiy salohiyatini erta aniqlash va rivojlantirish maktabgacha ta'limning asosiy vazifalaridan biridir. Shu bois, 5–7 yoshdagi bolalarning aqliy rivojlanishini o'rganish ularni maktab ta'limiga tayyorlash, tafakkur, e'tibor, xotira va nutqni rivojlantirish jarayonlarini takomillashtirishda muhim o'rin tutadi.

Shuningdek, O'zbekistonlik olim O. G'anieva (2018) o'z tadqiqotlarida shuni ta'kidlaydiki, maktabgacha yoshda bolaning aqliy rivojlanish darajasini o'z vaqtida baholamaslik natijasida, keyingi ta'lim bosqichlarida tafakkur sustligi, nutqdagi muammolar yoki o'qishga qiziqishning pasayishi kabi holatlar yuzaga keladi. Shu sababli, bu jarayonni tizimli o'rganish — nafaqat psixologik diagnostika, balki pedagogik profilaktikaning muhim vositasi hisoblanadi. Bundan tashqari, UNESCO (2022) hisobotida qayd etilishicha, bolalarning intellektual rivojini 5–7 yosh oralig'ida aniqlash, ularning keyingi ta'limdagi muvaffaqiyat darajasini 70% gacha aniqlab berishi mumkin. Shu ma'noda, ushbu yo'nalish

bo'yicha ilmiy-amaliy ishlar nafaqat mahalliy, balki xalqaro miqyosda ham dolzarbdir.

1. Aqliy rivojlanishning mohiyati

Aqliy rivojlanish — bu bola tafakkurining, idrokining, nutqining, xotirasining va mantiqiy fikrlash qobiliyatining o'sish jarayonidir. 5–7 yoshda bolalar atrof-muhitdagi voqealarni chuqurroq anglay boshlaydilar, sabab va oqibatni bog'lay oladilar, muammoli vaziyatlarga ijodiy yechim topishga harakat qiladilar.

2. Aqliy rivojlanish darajasini aniqlash mezonlari

Tadqiqotchilar (L.S. Vygotskiy, J. Piaget, A.V. Zaporozets, O. G'anieva) fikricha, aqliy rivojlanish darajasi quyidagi komponentlar orqali aniqlanadi:

Tafakkur darajasi – bolaning mantiqiy fikrlashi, umumlashtira olish qobiliyati;

Xotira hajmi – so'z, rasm yoki harakat orqali berilgan axborotni eslab qolish darajasi;

E'tibor – faoliyat davomida diqqatni jamlay olish qobiliyati;

Nutq rivoji – fikrni aniq, izchil va to'liq ifodalash;

Ijodiy fikrlash – yangi g'oyalar topish, tasavvur orqali obraz yaratish qobiliyati.

3. Aqliy rivojlanish darajasini aniqlash usullar

Maktabgacha yoshdagi bolalarda quyidagi test va metodlardan foydalanish mumkin:

“10 ta so'z” metodi – xotira hajmini aniqlash uchun;

“Rasmi mantiq testlari” – sabab-oqibat bog‘lanishlarini tushunish darajasini aniqlash;

“Farqni top” o‘yini – e’tibor va kuzatuvchanlikni baholash;

“Ertakni davom ettir” metodi – ijodiy va mantiqiy tafakkurni aniqlash;

“Ranglarni tasniflash” topshirig‘i – umumlashtirish va tahlil qobiliyatini tekshirish.

4. Aqliy rivojlanishga ta’sir etuvchi omillar

Oila muhiti va ota-ona e’tibori;

Maktabgacha ta’lim tashkilotidagi metodik ishlar sifati;

Bolaning o‘yin faoliyati turi va mazmuni;

Nutq muhitining boyligi;

Tarbiyachining individual yondashuvi.

5. Natijalarni tahlil qilish

Aqliy rivojlanish darajasi aniqlangach, bolalarning individual xususiyatlariga qarab korreksion va rivojlantiruvchi mashg‘ulotlar rejalashtiriladi. Bu jarayonning maqsadi – har bir bolaning tafakkur salohiyatini to‘liq ochish va uni keyingi bosqichga tayyorlashdir.

Xulosa

5–7 yoshdagi bolalar aqliy rivojlanishining aniqlanishi ularning intellektual salohiyatini to‘g‘ri baholash, individual ta’lim strategiyasini belgilash va keyingi ta’lim bosqichiga tayyorlashda muhim ahamiyatga ega. Aqliy rivojlanish darajasini muntazam nazorat qilib borish bolalarda mustaqil fikrlash, kuzatuvchanlik, mantiqiy tahlil va ijodiy yondashuvni shakllantiradi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Vygotsky, L.S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. — Cambridge, 1978.
2. Piaget, J. The Child's Conception of the World. — London: Routledge, 1969.
3. O'zbekiston Respublikasi "Maktabgacha ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. — Toshkent, 2020
4. G'anieva O. Maktabgacha yoshdagi bolalar psixologiyasi. — Toshkent: O'qituvchi, 2018.
5. UNESCO. Early Childhood Care and Education Global Report. — Paris, 2022.
6. Xoliqova D. Bolalar tafakkurini rivojlantirishda psixologik yondashuvlar. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2021.